

teòric en corrents anteriors, sigui l'ecologia humana, els quantitativs o la geografia del benestar, cosa que sovint s'amaga des d'altres enfoc amb una profusió d'innovacions metodològiques o estrictament instrumentals. Però la polèmica es manifesta també entre els radicals mateixos: vegeu les crítiques de Claval o les dels humanístics al marxisme estructuralista, per exemple. En realitat els eixos de la discussió són en bona part paral·lels als que atanyen al conjunt de la geografia humana, de la qual en molts moments cal dubtar si la geografia social se'n considera una part o bé pretén ser-ne una nova versió. Aquesta darrera impresió es desprèn de l'interès per incloure aspectes polítics, socials, econòmics, culturals, etc., com a ingredients a combinar per tal d'obtenir la interpretació final.

D'un altre costat, si es comparen les cronologies dels capítols, es pot veure que certes exposicions reculen fins a principis de segle o més enllà (capítols sobre les escoles francesa i sueca, sobretot, i en menor mesura, la britànica i l'americana), cosa que permet conèixer interessants precedents: en aquests es posen de manifest lligams antics amb les altres ciències de l'home, on destaca la influència de Le Play en el possibilisme francès i també entre els britànics. A partir d'aquesta fase inicial s'anirà creant la consciència d'una nova subdisciplina. D'altres s'ajusten més al propòsit inicial abans citat, donat que per a ells és quan comença en realitat a prendre cos la branca: aquest és el cas alemany, després del trencament amb la tradició d'avantguerra, o de les noves escoles hereves de la tradició anglesa (la d'Australàsia, la índia o les africanes). I fins i tot, hi ha qui posa un especial accent en allò que hauria de ser en el futur la geografia social, com en l'anàlisi del cas polonès.

Al costat d'això, però, es poden assenyalat elements comuns als diversos enfoc, com és la conscient necessitat passada i actual de trobar en altres disciplines, especialment en les ciències socials, el marc teòric i els mètodes necessaris per a alimentar la investigació: són continuades les referències a la sociologia, la història, l'economia política, l'antropologia, la psicologia social, matèries que prenen un paper diferent segons el punt de partida de cada enfoc. Aquest fenomen és considerat per Byles, en la seva anàlisi del cas britànic, un eclecticisme que ha esdevingut característica inherent als estudis de geografia social (p. 82), i que pot comportar costos certament greus, com és la reducció de la dimensió espacial en el conjunt dels enfoc.

Per acabar, es pot destacar la utilitat del llibre en la seva funció d'oferir una visió amplia del que ha estat, és, i pot ser la geografia social. L'exposició, i no tant la discussió, ha estat el propòsit bàsic del recull, que demana per tant noves aportacions. Entre molts dubtes, es fa patent el desig d'obrir camins vàlids a aquesta subdisciplina.

Antoni Durà

Departament de Geografia
Universitat Autònoma de Barcelona

NORWOOD, Vera; MONK, Janice, eds. (1987); *The Desert Is No Lady: Southwestern Landscapes in Women's Writing and Art*. New Haven, Yale University Press, XII i 234 pp., \$29.95 (ISBN 0-300-03688-4).

La literatura geogràfica dels últims anys ha estat bastant prolífica i innovadora, entre d'altres, en tres temes: l'estudi del paisatge des d'una perspectiva cultural i social, les relacions entre la geografia i l'art (i

molt especialment la literatura) i la geografia del gènere. És habitual, per altra banda, la interrelació de dos d'aquests temes entre si, com, per exemple, la interpretació del paisatge a través de la literatura o la percepció —també del paisatge— per part de la dona. El que ja no és habitual és lligar els tres temes alhora. Aquesta és, precisament, l'originalitat del llibre editat per Janice Monk i Vera Norwood, això és l'aconseguint d'un trilogia perfecte entre paisatge, gènere i literatura (i, per extensió, l'art).

Amb col·laboracions procedents del món de l'antropologia, de l'art i de la història de la literatura, les editores persegueixen dos grans objectius. El primer consisteix en explorar com han valorat les dones el paisatge del «Southwest» nord-americà. Es tracta d'interpretar la significació que aquest paisatge té i ha tingut per a les dones dels tres grups culturals majoritaris en la zona (anglosaxó, hispànic i americà nadiu) en el període 1880-1980. El segon objectiu pretén esbrinar fins a quin punt la interacció de les dones amb aquest paisatge ha tingut un impacte en la seva obra artística o, dit d'una altra manera, fins a quin punt el paisatge d'aquesta àrea ha «alliberat» la seva creativitat i afaiçonat el seu art. La meua impressió és que ambdós objectius s'aconsegueixen a través, precisament, d'un equilibri no sempre fàcil de mantenir entre els tres elements vertebradors més amunt esmentats, que a continuació comentarem breument.

Les editores manifesten, d'entrada (p. 3), que l'obra que presenten ha de ser considerada com una aportació més en la línia —renovada i revifada— d'estudis sobre el paisatge des d'una òptica social i cultural. Es citen, en aquest sentit, algunes obres de referència procedents de la geografia cultural i de la geografia humanística. Les re-

ferències són, tanmateix, poques i, en qualsevol cas, referides estrictament a l'àmbit acadèmic nord-americà. S'obvien, fins i tot, autors de llengua anglesa que han jugat un paper fonamental en aquesta revifalla del concepte de paisatge, com Denis Cosgrove. En aquest punt el llibre és, certament, una mica coix. No ho és tant, ans al contrari, quan les editores critiquen amb contundència la tradicional no consideració de la variable gènere en els estudis sobre percepció, avaluació i interpretació del paisatge cultural.

Aquest darrer aspecte representa, precisament, l'aportació més significativa d'aquest estudi. Es tracta, justament, d'omplir aquest buit, donant la volta a una interpretació del paisatge tradicionalment «masclista», segons les autores. S'ha de reconèixer que les editores són aquí especialment prudentes. Per més similituds que pugui introduir la variable gènere, hi han marcades diferències en la forma en què les dones es relacionen amb el paisatge. El temps, el lloc, l'edat, la classe, l'etnicitat són elements a considerar —i considerats en aquest estudi— a l'hora d'entendre les experiències i percepcions de l'entorn per part de les dones. Es tracta, per tant, d'introduir aquests aspectes, que no sempre han estat considerats en la geografia del gènere. Pocs estudis analitzen a fons el paper de les diferències culturals entre les dones o el factor «classe social» com a element d'explicació de determinades actituds enfront del paisatge. En última instància, el que les autores pretenen és encoratjar la reconsideració de la tòpica imatge de la dona com a espectadora passiva del seu entorn. En l'àrea i el període analitzats, «les dones, alienades de la seva cultura, se senten perdudes i busquen una revigorització en el paisatge; aquesta recerca es basa més en la reciprocitat que en la transcendència, més

en la vulnerabilitat personal que en la dominació heroica» (p. 234).

L'àrea escollida inclou bona part del sud-oest nord-americà, concretament els estats d'Arizona i New Mèxic i part dels de Texas, Colorado, Utah, Nevada i Califòrnia. Una extensa àrea, en definitiva, amb elements de caràcter biofísic i cultural molt similars. És el que als Estats Units d'Amèrica es coneix habitualment per «Southwest». No es tracta, tanmateix, d'una elecció arbitrària. Pot haver influït, evidentment, el fet que l'entitat promotora de l'obra —el «Southwest Institute for Research on Women»— estigui localitzat a Tucson, Arizona. Ara bé, segons les editores la principal causa rau en les especials característiques del lloc. El «Southwest» és una de les poques regions nord-americanes en la que tres cultures s'han ensofocades, mantenint, alhora, una forta identitat cadascuna d'elles per separat. És també una de les regions amb una més llarga història d'oblit i de negació del paper de la dona en l'evolució de la societat. Finalment, les dures condicions del medi físic han alimentat molt més que en d'altres àrees el tan debatut dilema de la influència del medi natural sobre la societat.

És a través de l'art, en el seu vessant literari, pictòric o fotogràfic, per on s'entreu en aquest llibre el sentit del lloc d'aquelles dones l'obra de les quals ha estat analitzada per tretze especialistes. La primera part del llibre es refereix predominantment a la visió del «Southwest» per part del col·lectiu femení d'arrels anglòfiles. Lois Rudnick estudia l'obra d'escriptores que, durant i després de la Primera Guerra Mundial, s'instal·laren a New Mèxic, com Alice Corbin Henderson, Mabel Dodge Luhan i Mary Austin. Foren, segons Rudnick, les primeres escriptores en revisar la tradicional interpretació masculina de l'Oest ame-

ricà. Judith Fryer se centra més en les novel·les de Willa Cather i Malin Wilson en l'obra fotogràfica i escrita de Nancy Newhall. Martha Sandweiss, per la seva banda, se centra exclusivament en aquelles artistes que expressaren la seva relació amb el paisatge a través de la fotografia, des de Laura Gilpin —la primera fotògrafa del paisatge als Estats Units d'Amèrica— fins a fotògrafes contemporànies com Linda Connor. Vera Norwood, una de les dues editores, es concentra bàsicament en l'obra de ficció de les escriptores de la primera i segona generació de pioners.

La segona part del llibre, corresponent als cinc capítols restants, explora la producció artística de ressonàncies paisatgístiques de dones d'origen nadiu, és a dir indi o hispànic. Tey Diana Rebolledo analitza la literatura «chicana» des de principis de segle fins a l'actualitat, centrant-se especialment en poetes com Pat Mora. Marianne L. Stoller mostra els diferents contextos subregionals que configuren l'art de les «chicanas», des d'un punt de vista formal i visual. En un capítol col·lectiu, Nancy J. Parezo, Kelley A. Hays i Barbara F. Slivac introdueixen el lector a la rica producció artística, estretament lligada a la terra, de les dones índies de la zona. En aquesta mateixa línia, el treball de Patricia Clark Smith i Paula Gunn Allen mostra com els relats indis tradicionals són utilitzats pels escriptors contemporanis per estructurar la seva visió i donar sentit als paisatges urbans moderns. Finalment, Elizabeth Duvert remarca el fet notori que algunes dones de cultura anglòfila han estat capaces d'expressar la seva creativitat d'una manera molt similar a la d'origen hispànic i indi.

Ens trobem, en definitiva, davant d'un llibre interessant i ple de suggeriments. El treball dels editors, a través d'un capítol introductor i un altre de conclusions, ha es-

tat essencial per donar coherència al conjunt. Sortosament, els aspectes formals han estat molt ben cuidats: la tipografia és l'adequada i les il·lustracions estan molt ben seleccionades. És d'aquella mena de llibres en els que forma i contingut han d'estar en equilibri. Altrament, el missatge arribaria amb dificultats al lector.

Joan Nogué i Font
Departament de Geografia,
Estudi General de Girona

LUIS GÓMEZ, Alberto (1988); *Aproximación Histórica al Estudio de la Geografía del Ocio. Guía introductoria*. Madrid, Antropos, 384 pp.

Este libro consta de dos partes claramente diferenciadas: el texto y los apéndices que, en realidad, constituyen una segunda parte. El texto examina el proceso de evolución de la geografía del ocio con especial referencia a España y se organiza en cinco capítulos, incluidos la introducción y las conclusiones. La introducción, —más bien a modo de prólogo— explica los objetivos y estructura del texto y las fuentes bibliográficas utilizadas. El segundo capítulo resume las ideas básicas en relación a los conceptos de ocio y turismo, utilizando una gran variedad de fuentes pero con un gran predominio de las alemanas. Es un resumen muy completo y puede servir de introducción útil al lector que no conoce fuentes extranjeras —objetivo del autor— pero no ofrece contribuciones muy originales o innovadoras para el estudioso del tema.

El tercer capítulo pretende analizar el impacto que, a nivel internacional, tuvo en

la geografía las nuevas funciones de ocio y turismo en las sociedades industriales modernas. Esta panorámica de la geografía internacional del ocio se divide en tres apartados. En el primero, se presenta una bibliografía básica, y, en el segundo, un análisis e inventario de la terminología que ha sido empleada en tres idiomas (alemán, inglés y francés), fruto de una investigación muy laboriosa. Sin embargo, se nota a faltar la traducción castellana de cada término y unos elementos de síntesis en forma de conclusiones. En tercer lugar el autor analiza la evolución paradigmática de esta subdisciplina hacia una geografía del ocio de más amplio espectro y su tesis se fundamenta en las tendencias evolutivas de la escuela alemana.

El cuarto capítulo contiene un análisis de la geografía en España, el título del cual constituye una síntesis de las opiniones expresadas: «Debilidad institucional, aislamiento y dependencia conceptual y metódica en la geografía española del ocio». El análisis inicial de la evolución de la geografía en general en España, en cierta medida innecesaria, es seguido de un análisis detallado de las publicaciones geográficas sobre las actividades de ocio efectuadas en España. Su análisis se fundamenta en unas tablas bastante exhaustivas en las que se clasifican los trabajos de casi un centenar de geógrafos españoles que han estudiado el tema.

En el capítulo de conclusiones el autor hace unas recomendaciones de cara al futuro y aboga por una mayor profundización y especialización para lograr unas contribuciones más valiosas, dado que la obra pone de manifiesto las limitaciones de las investigaciones en torno al ocio efectuadas hasta el momento en España, y la falta de articulación entre estudiosos. Los apéndices constan de reseñas breves sobre las